

Klaipėdos lopšelio-darželio „Pagrandukas“
meninio ugdymo mokytoja **Onutė Pučinskienė**

SENOVĖS LIETUVIŲ DEIVĖS.
MITOLOGIJOS ELEMENTŲ PANAUDOJIMAS UGDYMO PROCESĖ.

Pašėlęs gyvenimo ritmas, kasdien modernėjanti visuomenė, naujos technologijos, keičia žmogaus mąstyseną, būdą, elgseną, perkainoja vertybes. Suklestėjęs šou biznis, žiniasklaidos propaguojami menkaverčiai renginiai, pramogos, vienadieniai užsienietiški blizgučiai, žiaurios smurto, prievartavimų scenos - neigiamai veikia ypač vaikų ir jaunimo psichiką, nuskurdina dvasią, sėja cinizmo, sėklą, skatina bet kokiomis priemonėmis siekti materialinės naudos, lengvo, linksmo, palaido gyvenimo.

Dairomės po užsienius, ką naujo įmantresnio, kitoniško įsivežus iš svetur, lyg patys jau nemokėtume ugdyti, kurti ... Argi jau nemokame lietuviškai padainuoti, patrypti polkutės, „pinti žilvičio“. Pasak M. Daukšos – „tauta, kuri nekalba savo kalba, nedainuoja dainų, nešvenčia savo tautos švenčių, nesilaiko tradicijų - pasmerkta mirt“.

Etninė kultūra – visos tautos (etnos) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą (L. Klimka, 2004).

Pasak etnologės G. Kirdienės („Liaudies kultūra“, 2005) „svarbu užtikrinti muzikinio folkloro tradicijos perteikimą, sklaidą jaunajai kartai, sujungiant kultūros, edukacinių ir bendruomenių veiklą.“

Norėčiau apžvelgti pagoniškosios lietuvių kultūros moteriškas dievybes, atsiradusias matriachato laikais dar akmens amžiuje.

Moteriškų deivių lietuvių mitologijoje yra gana daug. Atsižvelgdami į tai, kad krikščionybė moterų deivių nepripažino, krikščionių autoriai, rašiusieji apie lietuvių pagoniškąją religiją, deives siekė vadinti vyriškai, t. y. dievais. Archeologijos šaltiniai apie deives nėra gausūs. III tūkstantmetyje p.m.e. Narvos (Estija) kultūros sluoksniuose buvo aptikta medinių, akmeninių ir gintarinių moters pavidalo statulėlių. Manoma, jog taip buvo pavaizduotos senovės deivės.

Lietuvių, kaip ir kitų tautų deivių egzistavimas, buvo glaudžiai susietas su moterų darbais, jų rūpesčiais, buitimi, su gimimu, gyvenimu ir mirtimi. Vienos deivės buvo žmonių gynėjos nuo įvairių blogybių, gėrio davėjos. Jos pažadindavo prie darbo, paklydus miške, nurodydavo takelius ir kelius, medžiams ir augalams suteikdavo, vaisius, padėdavo moterims dirbti įvairius darbus, globodavo bejėges, neturtingas, sutaikydavo susipykusias ir t.t. Kitos deivės buvo nešančios visokias blogybes, ligas, nelaimes, nesantaiką, nederlių. Kad pelnytų deivių palankumą, jų pagarbinimui žmonės sukūrė įvairių apeigų, ritualų, aukojimų, burtažodžių, dainų, ratelių.

Blogųjų deivių pykčiui nukreipti žmonės skambino varpais, kėlė įvairų triukšmą, šoko triukšmingus šokius, garsiai šūkavo, naudojo dygliuotus augalus, gyvulių ragus, nagus, šernų iltis. Blogio deivės bijojo ugnies, dūmų, žarijų, nuodėgulių, pelenų, peilių, adatų, durklų. Magiško uždarymo funkciją atlikdavo diržas, ratas, žiedas, vainikas, lino augalas, šermukšnis, dilgėlės.

LAUMĖS.

Laumės yra vienos seniausių lietuvių dangaus ir žemės deivių. Laumės buvo vaizduojamos kaip moterys su vištos ar gaidžio kojomis, kartais pusiau moterimi pusiau ožka, kai kur lyg katė, lyg meška. Vėliau laumės buvo vaizduojamos kaip gražios, ilgais plaukais, gražiais drabužiais, patrauklios, motiniškos, seksualios moterys. Laumės gyvenusios prie vandens, tankumynuose,

apleistose pirtelėse, jos bijodavusios lino žiedo, šermukšnio, aštrių daiktų (atsiradus geležiai-geležinių daiktų). Šviečiant mėnuliui, laumės rinkdavosi prie upių, ežerų, linksminosi, šoko ratelius. Žmonės bijojo išgirsti laumių dainavimą, nes dainos apžavėdavo ir nuo to žmogus numirdavo. Didelis laumių ryšys su lietumi. Sakoma, kad vaivorykštė yra laumių išausta juosta.

Viename mitų sakoma, kad deivė Vaiva išaudė stebuklingo grožio juostą, kuri sužavėjo dievą Perkūną. Jis už tai Vaivą pamilo ir vedė. Tačiau Vaiva turėjusi savo numylėtinį nepaprastą dainių Straublį, kuris pagrobęs Vaivos juostą. Kai tik jis ištiesia Vaivos juostą danguje, dievas Perkūnas imąs jį persekioti, riaumodamas savo balsu-griaustiniu. Kad Laumės juosta, žadanti tolesnį lietų išnyktų, piemenukai sukabindavo smilius ir juos traukydami sakydavo “Truku truku dievuliuku, Laumės juostą, kad dievulis susijuostų. Tau pusė, man pusė, o dievuliukui galiukas“. Sukalbėjus tokią maldele, juosta sutrūkinėdavusi ir lietus nustodavęs lyti.

Kitose sakmėse sakoma, kad Laumės ir perkūno vestuvės neįvykusios, nes laumė įsimylėjusi Mėnulį. Tada Perkūnas ėmęs žaibais svaidytis, o Laumė tebevaikščiojanti tik vakarais, kai šviečia Mėnulis. Laumės buvo laikomos žmonių moralės saugotojomis, jos padėdavo tik geriems, teisingiems, neturtingiems žmonėms.

Daugelyje sakmių Laumės keičia žmonių vaikus į savo, tad moterys atlikdavo magiškų veiksmų, burtų, kad apsaugotų savo kūdikius. Laumių vaikai būdavę su įvairiomis negaliomis. Dėl senovės žmonių nesupratimo, buvo manoma, kad tai Laumių piktį kėsiai. Kad Laumėms įtikytų, moterys, išeidamos iš pirties, joms palikdavo muilo, vantų, pašildydavo vandens. Apsisaugoti nuo Laumių padėdavo ir Laumių kryžiai.

MIŠKO DEIVĖS.

Senovės medžiotojų ir maisto rankiotųjų miškų deivė Medeinė, turinti meškos pavidalą. Lietuvių mituose meška buvo šventas gyvulys, saugantis nuo piktų dvasių. Apie Panevėžį pastačius naują namą, buvo įleidžiama meška, kad piktos dvasios išsibaidytų. Dar minima deivė Žvėrinė ir deivė Medžiojima. Mitas sako, kad šią deivę žmonės matydavo apsiverkusią, liūdną. Ji sakydavusi “nekirskit, miškų, neliks Lietuvos“.

Miškuose gyvenusios ir kitos deivės: lazdynų deivė Lazdona, globojusi lazdynus, šilinės, miškinės, vėlės klajūnės, upinės deivės, raganos, dievo dukrelės, dievo sūneliai. Žmonės, atėję į mišką uogauti, grybauti ar riešutauti-pirmą rastą gėrybę numesdavo ant žemės, sakydami “Pirma uogelė (pirmas grybelis, riešutėlis) Miškinėliui, kad po girią nevedžiotų, kelio nepastotų. Aš girelės nekertu, lizdelių neplėšiu, paukštelių nemušu, grįžt namo nekliudyk“.

Miškai ypač tie, kur gyveno deivės buvo saugomi, čia, prie ugnies židinių, rinkdavosi šeimos ir giminės aukoti deivėms aukų. Be žynio leidimo niekas neturėjo teisė į tokius miškus įžengti. Kronikoje sakoma, kad net Mindaugas nedrįsdavęs šventame miške medžio šakelės nulaužti.

BIČIŲ DEIVĖ AUSTĖJA.

Bičių deivė Austėja globojo bites, augmeniją, žiedus. Žmogų stebino bičių organizuotumas, primenantis paties žmogaus gyvenimą.

Bitės, o ir medžiai, kuriuose jos įsirengdavo dreves, buvo laikomi šventais. Bitė vienintelė iš žinomų gyvių miršta ir senovėje jas žmonės palaidodavo. Gerbdami bites, žmonės vengdavo jų akivaizdoje bartis, keiktis, ginčytis, vyrai prie bičių nusiimdavo kepures. Austėjos šventė-bičkopis-buvo švenčiama rugpjūčio viduryje. Tuo metu garbindavo žolynus, buvo kopiamas medus, dėkojama deivei Austėjai. Prieš atidarant avilius buvo meldžiamasi Austėjai, prašant globoti jų bites, žalumynus. Pirmą išimtą medaus korį, kaip auką deivei, bitininkas išdalydavo elgetoms, vaikams. Pasidalinę bitėmis žmonės, tapdavo bičiuliais.

VANDENŲ DEIVĖS.

Ankstyvojoje gimininėje santvarkoje, matriarchato laikais, vandenyse buvo apgyvendintos antgamtinės šeiminkės, kurios saugojo žuvis ir vandenį nuo užteršimo. Vanduo buvo naudojamas įvairiose apsisvalymo apeigose, būrimuose, užkalbėjimuose. Reikia manyti, kad iš tų laikų mus pasiekė draudimai teršti vandenį, spjaudyti į jį ir pan.

Upių deivė buvusi Upinė. Vandenių deivės dažnai reišėsi kaip socialinio teisingumo atstovės. Tautosakoje kalbama apie vandenių deives, gydančias žmones, suteikiančias moterims vaisingumą „vargšai žmonės, susirgę akių, dantų, nagų, sąnarių ir kt. ligomis, eidavo prie šaltinių, prausdavosi, šluostėsi drobės gabalu ir prašydavo deivių pagalbos“.

Kitais atvejais deivės reikalautavo aukų, joms į vandenį mesdavo žuvis, vištas, duoną, vaisius, pinigus, maistą, baltą paršelį, būdavo ir kūdikio auka, vėliau pakeista padaryta lėle. Kartais deivės reikalautavusios žmogaus aukos, kaukdavusios ir dejuodavusios, kol kas nors prigerdavo. Pvz. Dusios ežeras per metus reikalautavęs 2 žmonių aukos, Zarasų ežeras-vienos, Alvito ežeras reikalautavęs aukos liepos 26d., nes ta diena senovėje buvo paskirta vandens deivių kultui.

Pasak mitų, Baltijos jūroje gintaro rūmuose gyvenusi deivė Graudulė, kuri skandinusi žmones ir Varūna-dievo Bangpūčio motina. Marių deivė buvo Jumpyra.

Lietuvių mitinėje tautosakoje minimos atgamtinės būtybės-Undinės. Undinės-moterų pavidalo nepaprasto grožio atgamtinės būtybės, apsirengusios panašiais į žuvų žvynus drabužiais, ant galvos Undinės turėjusios mažytę gintaro karūną. Jos buvo pavojingos jauniems, gražiems vyrams. Dainomis suviliotus vyrus jos bemyluodamos pasmaugdavusios ir nusitempdavusios į vandenių dugną. Naktį mėnesienoje jos išplaukdavusios iš vandens, žaisdavusios, šokdavusios. Jų akys žibėdavusios kaip žvaigždės, palaidi plaukai skambėdavę kaip muzika. Vargas tam, kas tai pamatydavo. Liaudis undines vadindavo marių martelėmis. Buvo manoma, kad tai merginos, nusiskandinusios dėl nelaimingos meilės, dievų paverstos Undinėmis, kad galėtų keršyti jauniems vyrams už savo mirtį. Undinių valdovė buvusi deivė Jūratė.

GIMIMO DEIVĖ LAIMA

Deivė Laima globojo gimdyves ir naujagimius, rūpinosi moterų vaisingumu, kūdikiui skirdavo jo lemtį. Deivė buvo vaizduojama gegute, o jos padėjėja buvusi deivė Dalia - vaizduojama antimi ar gulbe. Rastos žemėje akmeninės paukštės greičiausiai buvo šių deivių atvaizdai. Sakmėse pasakojama, kad deivė Laima buvusi ir paukščių valdovė.

Na, o gegutė nuo senų laikų yra žmogaus gyvenimo saugotoja, svarbių jo gyvenimo įvykių (gimimu, santuokos, mirties) pranešėja. Savo pirmuoju užkukavimu ji sustingdo žmogaus veiksmus, paversdama juos būsenomis. Pvz., jei gegutę išgirsi gulėdamas- būsi tinginys visus metus, jei nevalgęs- laukia alkani visi metai, jei be pinigų- būsi neturtingas ir pan. Gegutės, kaip ir deivės Laimos, pirminis pavidalas išlaikė nemažai panašumo bruožų. Jos abi vienišos, neturi nei vyrų, nei vaikų. Gegutė savo kukavimu išpranašauja žmogaus gyvenimo trukmę. Laimos buveinė-liepa. Po liepomis moterys meldavosi deivei, prašydamos sėkmės savo šeimoms.

Mano mama pasakojo savo patirtį apie gegutės kukavimą. Mama gyveno kaime ir kasmet darže sodindavo bulves. Jai bedirbant, prie pat jos esančioje obelyje, nutūpė gegutė ir ėmė kukuoti. Mama mums visiems pareiškė, kad kažkas tikrai mirs, nes gegutė tai išpranašavo. Kadangi šeimoje seniausia buvo jos mama (mano močiutė), tad visi tikėjosi jos mirties. Mirtis tikrai apsilankė, bet pasiėmė gerokai jaunesnį mamos brolių. Kitą pavasarį vėl pasikartojo gegutės kukavimas toje pačioje obelyje. Dabar tikrai laukėme senolės mirties, nes ji jau buvo paralyžiuota po insulto. Deja mirė ką tiki gimęs mūsų šeimoje kūdikis. Trečią pavasarį iš eilės, mamai besodinant bulves, gegutė vėl kukavo toje pačioje obelyje. Šį kartą anapilin iškeliavo mano močiutė. Daugiau gegutė sode nepasirodė, o po keleto metų ir ta obelis nudžiūvo.

Legenda pasakoja, kad deivė Laima kartu su Laumėmis rinkdavosi ant Rambyno kalno. Laimos gyvulus- katė. Mite pasakojama, kad viena moteriškė paaukojo Laimai gaidį, prašydama pagelbėti apsiginti nuo pelių. Deivė meta pirštinę ir pradingsta. Iš tos pirštinės iššoka katė ir išgaudo visas peles.

Gimus kūdikiui, buvo atliekamos aukojimo ir maldų apeigos, skirtos Deivei Laimai, kad ji šiam duotų palankų likimą.

Mirties deivė **GILTINĖ**.

Deivė giltinė buvusi deivės Laimos sesuo. Abiejų deivių veikla susieta su žmogaus gyvenimo pradžia ir pabaiga. Laima lemia gyvenimo pradžią, o Giltinė –gyvenimo užbaigimą. Iš pradžių ši deivė buvo vaizduojama kaip pelėda, kuri savo siaubingu balsu pranešdavo besiantinančią mirtį, gaisrą, nesantuokinio kūdikio gimimą ar kitokią nelaimę. Vėliau Giltinė pradėta vaizduoti aukšta liesa moterimi, turinčia mėlyną veidą, baltus plaukus, ilgas rankas ir ilgą, pilną nuodų liežuvį, kuriuo marindavo žmones. Nuodus ji imdavo iš palaidotų lavonų. Buvo tikima, kad į numirėlio karstą įdėjus žirkles, jis galėsias nukirpti giltinei liežuvį ir žmonės nustosią mirti.

Vienoje sakmėje sakoma, kad bernas gudrumu įviliojęs Giltinę į mažą plyšelį medyje ir jį užkalęs šermukšnio kamščiu. Bernas gyvenęs kelis šimtus metų, jam atsibodo gyventi ir jis išleido Giltinę-žmonės vėl pradėję mirti. Prieš žmogaus mirtį Giltinės buvimą sodyboje jaučia vištos, šunys, arkliai, bitės katės, apie tai praneša gegutė, ūbaujanti pelėda.

LADA IR LEDA

Deivė Lada ir deivė Lela buvo niekad nesibaigiančio pasaulio, žmonijos, gyvūnijos ir augmenijos valdovės. Lada buvo vaizduojama stovinti rankas laikanti ant klubų arba pakeltas į viršų, lyg prašanti dangaus palaimos jos pagimdytai ir globojamai žmonijai.

Apie buvusį deivės Lados kultą primena daugybė Lietuvos vietovardžių (Leliai, Leliūnai, Lelionys ir kt.). Iš katalikų šaltinių sužinoma, kad dvasininkai uždraudę žmonėms per Sekmines šokti ir giedoti giesmes su žodžiu Lada. Moterys susikabinusios rankom ėjo ratelius ir giedojo “Lado, Lado, Lado, Dzidzidis Lado“. Ladai ir Lelai žmonės kėlė puotas, aukojo aukas. Tai surandama kalendorinėse ir šeimyninėse apeigose bei giesmėse. Deivių kaip vaisingumo ir santuokų globėjų, vaidmuo ypač aiškiai išskyla žiemos solsticijos (Kalėdų) apeigose. Giesmėmis su priegiesmiais Lado, Ladum, Aladum, Leliumai siekiama užtikrinti būsimas jaunimo santuokas, išaukštinamos jaunamartės-būsimos motinos. Tose giesmėse mergelė ir bernelis gretinami su paukščiais (gegute, sakalu, antele, povele, strazdeliu). Lada ir Lela apdainuojamos lietuvių sutartinėse.

Deivės ypač garbinamos sutinkant pavasarį (Velykos). M. Valančius rašo, kad žemaičiai trečią dieną po Velykų skyrė Ladai ir nedirbo jokių žemės darbų, kad apsaugotų javus nuo krušų ir perkūnijų. Lados kultas ryškus Jurginių apeigose, kai deivė (Jorė, Jurija) prašoma atrakinti žemę ir paleisti žolę. Pirmo gyvulių išginimo bei Sekminių apeigose buvo prašoma saugoti gyvulius, ilgiausios dienos ir vasaros švenčių apeigose buvo prašoma gausaus derliaus, teikti jėgų žemei, augmenijai. Piemenys giedodavo giesmes, kuriose buvo garbinama Lada, Saulė, dievas Ganiklis, buvo kepama pautienė, šokama apie laužą, berželiais vainikuojamos karvės.

Deivių kulto archajinių elementų aptinkama vaikų žaidimuose, dainelėse „Ladu ladu laduti“, „Ladu ladu ladutė, skrenda skrenda paukštutė“. Plojant rankomis, jos keliamos aukštyn (Lados irgi rankos iškeltos).

Deivė VELIONA.

Veliona (Velnė, Vilutė) buvo mirusiųjų arba vėlių deivė. Seniausia vėlės prasmė galėjo būti priskirta ne tik žmogaus, bet žvėries totemo, kuris būdavo užmušamas vieną kartą metuose jam skirtų apeigų metu.

Lietuvių Velionos šventykla buvo pastatyta Veliuonos gyvenvietėje, vėliau ten iškilo katalikų bažnyčia. Laikui bėgant deivė Veliona buvo sutapatinta su velniu, kuris buvo laikomas dievo bendrininku kuriant pasaulį. Tik dievas kuria-kas tobula, o velnias-kas netobula.

Deivės Velionos žinioje buvo vėlės, ugnis, vanduo, žemė, požemiai ir jo lobiai. Kai Velionė (Velina) uždaro vandenį, prasideda sausra, tada deivė Perkūnė ją medžioja, norėdama užmušti. Šioms požemių deivėms ir prosenių vėlėms buvo keliamos puotos pavasario ir rudens lygiadienių metu.

Deivė ŽEMYNA.

Žmogus žemę garbino nuo seno už jos teikiamas gėrybes, maistą. Jos deivę Žemyną (Žemynėlę, Žiedkėlę, Žemytę) laikė maitintoja, motina, šventa. Pagoniškoje maldoje sakoma: ”Būk

pasveikinta, tu, Žeme, žmonių maitintoja, būk tu, žeme, klestinti, dievo apkabinta, prisipildyk vaisiais žmonių gerovei”. Žemės deivės pabudimo garbei (kovo 25d.) parskrisdavo gandas, tą dieną prabusdavo iš žiemos miego lokys, gyvatės. Ta proga žmonės kepė įvairių javų bandeles, apkaišydavo jas žolynais ir dėliojo ant tvorų kampų.

Mitinėje tautosakoje Žemyna dar vadinama Juodąją Tetule. Iš didelės pagarbos Žemei maitintojai žmonės ją bučiuodavo: atsikėlę ryte ir eidami gulti, prieš pradėdami darbus, prisiekdami kam nors, išvykdami į kelionę, jaunamartės ištekėdamos, vyrai išjodami į karą. Pradėdami ir baigdami žemdirbystės darbus, žmonės dėkojo Žemynai, aukojo jai gaidį, vištą, duoną, alų, atlikdavo sudėtingas apeigas.

Išgirdus pirmą griaustinį pavasarį, reikia pasivolioti ant žemės, nes po griaustinio žemė apsisvaisina ir tas jėgas perteikia besivoliojantiems. Ant žemės guldydavo sunkiai mirštantį, į karstą mirusiam pildavo 3 saujas jo sodybos žemės. Ir dabar senu papročiu laidojant ant karsto metame saujelę žemės, linkėdami lengvos žemelės. Plačiai žinomas tikėjimas, kad mirusių blogų žmonių žmogžudžių, plėšikų ir kt. Žemelė nepriimanti. Gėdindami vieni kitus sakydavo: “Kaip tave šventa Žemė nešioja”, “Kad tu kiaurai Žemę prasmegtum”. Su žeme ir derliumi susijusios ir deivės PERGUBRĖ (ariamios žemės), VAISGAMTA (linų ir kanapių), JAVŲ BOBA (įvairių javų), deivė KUPOLĖ ir jos duktė RASA.

Kupolės veikla sietina su augmenijos suvešėjimu per vasaros solsticiją-Jonines. Šventės metu moterys renka žolynus, atlieka būrimus, manoma kad tuo metu surinkti žolynai turi stebuklingų galių. Kupolės dukra Rasa irgi garbinama per Jonines, ji turėjusi teikti augalams rasą, juos atgaivinti.

Ugnies deivė **GABIJA**.

Ugnis, ilgus amžius gynusi žmogų nuo tamsos, šalčio, plėšrių žvėrių, priešų ir kitokių esybių, buvo laikoma antgamtinė, stebuklinga, dieviška. Ugnies, namų židinio šeimininke ir saugotoja buvo Gabija, Gabietė, Gabijonėlė. Jos buvo vaizduojamos moterimis, apsirengusiomis raudonais drabužiais. Žmonės labai gerbė ugnį, ją saugojo, globojo, prižiūrėjo. Vakarais sutvarkydavo žarijas ir meiliais žodeliais ugnį prašydavo, kad ji būtų rami, ilsėtusi ir niekur nevaikščiotu (nesukeltu gaisro). Šalia pastatydavo katiliuką švaraus vandens sakydami: “Ugnele, pasimauk, atilsėk”, “Ugnele, Gabijonėle, nekurstoma nedek, užklostoma miegok, nevaikščiok po namelius”.

Viename mite pasakojama, kaip susitiko dvi žarijos ir šnekasi. Pirmoji džiaugiasi, kad jos šeimininkė jai patalą pakloja, šluotele kaseles sušukuoja, švariu vandeniu pagirdo. Antroji skundžias, kad jos negerbia, koja paspiria, mėšlina šluota akis badanti, paplavomis apipilanti. Antroji ugnis žada išeiti iš namų ir juos padegti.

Senovės lietuviai namų židinių ugnį atnaujindavę per vasaros solsticijos šventę, kada buvo užkuriamas naujas apeiginis laužas, trinant vieną medžio gabalą į kitą. Tada švariu vandeniu buvo užliejamas namų židinis ir įkuriama nauja, švaria ugnimi.

Senovėje šventi laužai nuolat degė šventuose miškuose, o juos kurstė žyniai ir vaidilutės. Namų ugniai užgesus, žmonės parsinešdavo ugnies iš jų.

Deivė **SAULĖ**.

Visi dangaus šviesuliai buvo sudievinėti. Senovėje buvo manyta, kad danguje, kaip ir žemėje yra sodai, laukai, vandenys, gyvūnai. Saulė buvo laikyta didžiąja dangaus ugnimi, dangaus šeimininke. Ji vaizduota mergina su ilgais auksiniais plaukais, dėvinti linų žiedų vainiką. Ji buvo nukalta kalvio, kad šviestų žmonėms ir žemei. Saulė danguje, kaip ir moteris žemėje, turėjo savo darbų, rūpesčių, miegojo, valgė, ėjo į pirtį, siuvinėjo, raikė duoną, juokėsi, liūdėjo ir t. t. Saulę žmonės laikė geradariu, laukė jos patekėjimo. Saulę lietuviai mylėjo, gerbė, kalbėjo jai, maldas. Saulei tekant žmonės žegnodavosi, o nusileidus sakydavo: “Dienužę vargstant, vakaro sulaukus, Saulyte, motule, sustiprink mus”. Moterys, norėdamos turėti baltų linų, prašydavo Saulės juos išbalinti. Saulei tekant ar leidžiantis būdavo atliekami įvairūs užkalbėjimai, gydymai nuo gyvatės

įkandimo, dedervinių, drugio, tekančio į rytus upelio vandeniu prausdavo nuolat verkiantį vaiką. Gyvulius skersdavo dar saulei netekėjus, kad greičiau nusibaigtų. Užmušta gyvatė lieka gyvybinga iki saulės laidos.

Prisimenu, kai mes dar buvome vaikai, kas nors iš namiškių, parnešdavo užmuštą gyvatę (marguolę), ją sukapodavo gabalėliais, kad greičiau sudžiūtų ir padėdavo šiltoje vietoje. Tie gyvatės gabalėliai nuolat krusteldavo, sujudėdavo ir mums tai kėlė siaubą. Gabalėliai apmirdavo tik saulei nusileidus. Sudžiovintą gyvatę naudojo kaip vaistą gyvuliams (kartais ir sau).

Saulės vyru (kartais broliu) laikomas Mėnulis, o dukrelės (seselės) – žvaigždelės. Žinoma mitų, kalbančių apie Saulę ir Mėnulį kaip apie sutuoktinius, jų skyrybas, vaiko dalybas. Saulė vaikščioja apie dangų ir neranda gražuolės Aušrinės. Šitaip būna, kai Mėnulis leidžiasi, o Saulė teka. Liaudyje sakoma, kad Saulė sugavo Mėnulį, myluojantį Aušrinę ir jį kardu “nudaužė”. Po to Mėnulis pasislepia (jaunatis) ir nesirodo tris naktis. Ant Prūsų senkapyje surastos urnos pavaizduota Saulė, riedanti vežime, pakinkytame pora arklių, o ją prilaiko du žmonės. Vakare Saulė nusileidžia ir sėdasi į valtę, kad perplauktų vandenį.

Liaudies mene dažnai matome pavaizduotų saulučių apačioje esančius Mėnulius ragais į viršų. Galima manyti, kad tai Saulės valtelių, kuriomis ji keliavo naktį. Kai kur Žemaitijoje ir Vilniaus Aušros Vartų dievo motinos skulptūros stovi ant tokios valtelių apie kurią apsigijusi mitologinė vandenų šeimininkė didžioji Gyvatė. Tokį Marijos atvaizdą senieji žemaičiai dar ir dabar vadina “Saulės Deiva”.

Daug mitinės tautosakos apie saulę sukūrė piemenėliai. Lyjant lietui jie prašydavo saulutę: “Ateik, Saulute, su pyragais, nuvaryk debesėlius su botagais”. Kviesdami Saulę greičiau užtekėti, jie ją viliodavo: “Ro ro ,saulele, duosiu pupų saujelę, ant kalno pasėsi-pakalnėj išdigs”. Norėdami greičiau sulaukti vakaro, gaudindavo saulę: “Saule, Saule, eik už miško, tavo vaikučiai maži verkia ir šokinėja”.

SAULĖS DUKRELĖS

Lietuvių mitinė tautosaka mini buvusias septynias Saulės dukteris (planetas). Daugiausia žinoma AUŠRINĖ ir VAKARINĖ. Vakarinė dar buvo vadinama Žvėrine (kaip miško deivė), nes jai šviečiant esą žvėrys, išeina iš savo guolių į medžioklę. Aušrinei žmonės meldavosi „Aušrine, Žvaigždele, šviesybė dėl smertelės užlaikyta...“ Kas tą maldele sukalbėdavo, nei ugnelėj nedegdavo, nei vandeny neskęsdavo, nei staigia mirtimi nemirdavo (Kabeliai, Varėnos raj.- mano gimtinė). Kitos saulės dukros VAIVORA (Merkurijus), ŽIEZDRĖ (Marsas), SĖLIJA (Saturnas), INDRAJA (venera) ir ŽEMĖ.

Meilės ir laisvės deivė MILDA. Mite sakoma, kad Milda važinėjanti oro vežimu, traukiamu dviejų baltų balandžių. Jos sūnus buvęs sparnuotas nykštukas, užkrėsdavęs žmonių širdis meilės nuodais.

Karo deivė JUNDA.

Deivė SLOGUTĖ, slogindavusi miegančius žmones.

Deivė NEDALIA – vargšo, neturtingo žmogaus nuolatinė palydovė.

J. Basanavičiaus užrašytoje Ožkabaliuose sakmėje kalbama, kad gyvenę du broliai: vienas vargšas, kitas turtingas. Kadangi vargšą visą laiką lydėjo nesėkmės, jis nutarė išsikelti į kitą vietą, tikėdamasis senoje vietoje palikti savo Nedalią. Apsigyvenęs apleistame name ir sugrįžęs į savo stubą pasiimti užmiršto kirvio, pamato už krosnies sėdinčią seną bobą ir besiaunančią kojas. Užklausta, kur ji ruošiasi eiti, boba atsako, kad esanti jo Nedalia ir eis į jo naują gyvenamą vietą. Supykęs žmogus, griebė kirvį ir sukapojo bobą į gabalus, surinko juos į maišą, užrišo, nunešė ir pakišo po kelmu. Sunaikinęs savo Nedalią, žmogus parėjo į naujuosius namus. Jam pradėjo sektis, jis prasigyveno. Pasigyrė broliui. Brolis buvo pavyduolis, nuėjo prie to kelmo, atrišo maišą ir išleido Nedalią, kuriai liepė eiti pas brolių. Bet ši atsisakė eiti, nes jos šeimininkas esąs negeras jai ir ji nuėjo pas savo išgelbėtoją. Nuo to laiko pastarajam pradėjo nesisekti ir jis nuskurdo.

NEGEROJI (NELABOJI). Antgamtiška būtybė, atnešanti ligas, nelaimės, trukdanti dirbti darbus, ką nors supainiojanti. Žmonės sakydavo: „Kur tave nelaboji nunešė?“, „Ar nelaboji apsėdo?“.

NIJOLĖ- požemio valdovė. Žmonės pavasario puotos likučius užkasdavo į žemę- tai auka požemio deivei Nijolei.

SKALSA- dievybė skalsinanti aruoduose grūdus ir iškeptą duoną. Žmonės, radę dvigubą varpą, ją pagarbiai dėjo į aruodą, tikėdami javų skalsa.

RAGANOS.

Raganų deivė RAGĖ.

Tai seniausių laikų žiniuonės, magijos veiksmy atlikėjos, mėnesėtos nakties gyvenimo būtybės, turinčios ekstrasesninių savybių.

Raganos vardas susijęs su žodžiais regėti, viską žinoti ir galėti. Ji – tarpininkė tarp dangaus ir žemės, tarp dievų ir žmonių. Raganoms priskiriama antgamtinė galia tvarkyti bei regeneruoti ne tik gyvojo pasaulio, bet ir visatos reiškinius. Jos turėjo prižiūrėti, kad visatoje viskas būtų saikinga. Jei raganos nestabdytų augmenijos, gyvūnijos, negyviosios gamtos, dangaus kūnų, jie visi peržengtų savo ribas ir pasidarytų netvarka. Todėl Raganos stabdo augalų žydėjimą, varpų pilnėjimą, medžių lapojimą, reguliuoja dangaus vandenį, atsiųsdamos sausras ir krušas. Didžiausia jų veikla pasireiškėdavo vasaros solsticijos metu. Reguluodamos žmonių perteklių, juos paverčia akmenimis, medžiais, gyvūnais. Raganos neleidžia sukeroti vis didėjančiai žmogaus sėkmei. Savo pikta valia jos sukelia skausmą, sielvartą, neapykantą, žmonėms primindamos, kad gyvenime niekas negali išvengti nei gėrio, nei blogio, kad visi yra mirtingi. Jos galėdavusios atimti javams derlių, karvėms pieną, medžiotojams nubaidyti žvėris, žvejams-žuvį, nujodinėti arklius. Raganų deivei Ragei medžiotojai pavasarį degindavo pirmuosius paukščių kiaušinius, moterys – avių vilnas, savo plaukus, sviestą, sūrį. Dažniausiai Ragana pasiverčia rupūže, o atlikusi blogus darbus, vėl gyvena tarp žmonių. Jos turėdavusios nuolatines savo susirinkimų vietas (Šatrijos, Rambyno, Medvėgalio ir kituose kalnuose). Ten skrisdavusios ant šluotų, ožių, avilių.

Ikimokyklinėje įstaigoje, puoselėjančioje etninį paveldą bei tradicinę kultūrą, deivių personažus būtų galima panaudoti kalendoriniuose bei kituose renginiuose. Pvz. Pusiaužiemio renginyje galėtų dalyvauti miško ir žvėrių deivė Medžiojima arba Žvėrinė, Minint paukščių sugrižtuves, galėtų dalyvauti deivė Laima, o per Žemės dieną tiktų deivės Žemynos personažas. Švenčiant Jurgines ar Sekmines, kitas pavasario šventes, dalyvautų deivė Jorė, Lada, Saulė, Ragana. Rudens vakarajimuose, atsižvelgiant į pasirinktą temą galima įtraukti ugnies deivę Gabiją, linų deivę Vaisgamtą, Javų Bobą, bičių deivę Austėją, Saulę ir jos dukreles Aušrinę ar Vakarinę, meilės deivę Mildą, vandenų deives Undines, deivę Jūratę, Laumes.

Ugdymo procese naudojama tautosaka, liaudies muzika, liaudies menas, folkloras natūraliai puoselėja etninį tautos lobyną. Vaikai puikiai suvokia ir jaučia užkoduotą etninių vertybių dvasingumą ir tobulumą. Mes–mokytojai - pasėję vaikų širdelėse tai, kas geriausia, prisidėsime prie mažojo piliečio kaip asmenybės, kaip Lietuvos piliečio – ugdymo.

ŠALTINIAI:

1. Dundulienė P. Pagonybė Lietuvoje. – V., 1989.
2. Stoškus K. Etninė kultūra. – 2004, Nr.4.
3. Kirdienė G. Liaudies kultūra. – 2005, Nr.4.
4. Apanavičius R. Etninė muzika. – K., 2001.
5. Klimka L. Lietuvių etninė kultūra. – 2004.